

Кім Маца

МАЦА Кім Олексійович — кандидат філософських наук, доцент кафедри загальноекономічних дисциплін Полтавського університету споживчої кооперації України. Сфера наукових інтересів — системна організація оточуючого світу, системно-синергитична методологія.

ПРИНЦИП ВСЕЄДНОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ТЕОРІЙ

У статті розглядається принцип Всеєдності, який обумовлює цілісність і зв'язність оточуючого світу, а також сутність субстратної, еволюційної, структурної і процесуальної єдності світу.

Ключові слова. *Всеєдність, цілісність, зв'язність, взаємозв'язок, коеволюція.*

Вибудовуючи ієрархію принципів, на основі яких побудований оточуючий світ (йдучи від загального до одиничного) доводиться визнати, що першу сходинку в цій ієрархії слід віддати принципу Всеєдності: «Є феномен Єдності. Тільки він дає нам доторкнутися до Абсолюту» [1, с. 22]. Отже, розуміння і відчуття єдності світу і своєї єдності зі світом — важлива передумова буття людини. Реалії говорять про інше. Сучасна людина і суспільство протиставляють себе світові, чим відчужують себе від світу земного і світу Вселенського. У цьому відчуженні (некосмічності) людина і суспільство дійшли до крайньої межі. Помилки, що людство припустило на своєму історичному шляху, драматичність його долі, проблеми, що йому доводиться розв'язувати зараз, в значній мірі обумовлені цим відчуженням.

1. Тривожні голоси дзвону

Історики підрахували, що за останні 5600 років (станом на 1965р.) у світі відбулося 14531 війна, в яких загинуло 3,6 млрд. чоловік [2, с.261]. У 1972 р. на земній кулі велося 92 локальних війни. Кількість цих війн рік від року не зменшується. Конфліктують і воюють не лише держави, але і окремі національності, етнічні групи, релігійні конфесії, соціальні класи тощо. Протистояння рас, національностей, етнічних груп, релігійних конфесій, класів в умовах «масового суспільства» робить це суспільство політично нестабільним, соціально нестійким і небезпечним. Небезпечність ця посилюється протистоянням суспільства з оточуючим світом природи. За даними Харпера і Алена, за останні 20 століть на земній кулі знищено 106 видів крупних звірів і 139 видів та підвидів птахів. До цього слід додати, що кожна добу з лица Землі зникає від одного до 10 видів тварин, а щотижнево — один вид рослин [3, с.115]. Експансія людського виду переходить всі межі: ставши домінантним видом, людський вид перетворив Землю у своє монопольне житло, у свою гіпертрофовану екологічну нішу, руйнуючи екологічні ніші інших видів, виживаючи їх «зі світу». Людські потреби, мов наждак «ошкурюють» не тільки лице, а й душу Землі. *«Драма-тизм подібних процесів полягає в тому, що ми, очевидно, втратили уявлення про час. Я боюсь, що наш мозок занадто малий, наші думки занадто швидкоплинні, щоб усвідомлювати це разюче змагання зі смертю»*. Так оцінює становище у світі німецький дослідник Хуберт Вайнцірль [4, с.45]. Аналізуючи принципи сучасної загальної кризи людства, Г.Померанц зазначає: *«Екологічна криза і духовна криза — дві сторони однієї кризи, втрати «цілісного розуміння»... Царство Духу розпалося на частини, і кожна сила зростає як пухлина і разом зі зримим ростом йде незримо руйнування»* [5]. Втрата «цілісного розуміння»... Можливо точніше було б: відсутність у людини цілісного розуміння світу, в якому вона живе, і

відсутність розуміння своєї єдності з цим світом. Разом з тим лише на рівні всеєдності проявляється істинне бачення світу.

Одним з вихідних принципів, відповідно з яким зконстатований оточуючий світ, є принцип (закон) Всеєдності. Назву «всеєдності» принцип одержав у Стародавній Греції. У сучасній науці цей принцип відомий як закон єдності світу і всезагального зв'язку. «*Усе в цьому світі пов'язане з усім*» — так формулюється цей принцип, така його сутність. Розуміння цілісності оточуючого світу, усвідомлення людиною (суспільством) всеєдності мають свої гносеологічні складнощі і свою історію.

2. Всеєдність: від античної натурфілософії до сучасної наукової теорії

Перші уявлення про всеєдність сходять до творчості досократиків — ранніх грецьких філософів 6 — 5 ст. до н.е. і їх найближчих спадкоємців (4 ст. до н.е.). У центрі уваги всієї філософії досократиків — Космос, що сприймався методом аналогій або біоморфно, або техноморфно, або соціоморфно, або на основі числових моделей, як це було у піфагорійців. Характерним для досократиків, як і всієї доплатонівської філософії, була відсутність чіткого розмежування «матеріального» і «ідеального». Ідея всеєдності знайшла відображення в творчості Геракліта, Ксенофана, Анаксагора, Піфагора, Парменіда, Емпедокла, Анаксимандра, Фалеса та ін. «*В усьому є частина всього*», — так говорить про всеєдність Анаксагор. Геракліт: «*І з усього одне, і з одного — все*». Та особливе місце серед досократиків займає Парменід і його школа, які вперше відмовилися від фольклорно-міфічної спадщини і дали чисто логічне конструювання буття. Відповідно їх поглядам, Космос, суспільство і індивід підлягають дії одних і тих же законів і часто розглядаються як структури ізоморфні, що дзеркально відображають одна одну.

Філософія досократиків заклала історико-філософську основу для подальшої розробки принципу всеєдності в

філософії неоплатонізму (останній етап античного платонізму). Одним з основоположників неоплатонізму був Плотін (3 ст.), який уперше дав філософську дефініцію всеєдності як певного способу внутрішнього улаштування буття. Відповідно неоплатонізму, вселенська ієрархія починається з єдиного — блага, з якого шляхом витікання (еманації) утворюється буття-розум, а потім думка, що звернена до розуму і чуттєвого космосу, вічному у своєму часовому бутті. Таким чином, античності було властиве сприйняття оточуючого світу (Універсуму) як цілісності, що має свою ієрархію і свою діалектику.

Середньовіччя в Європі було епохою торжества християнської ідеології. Наукові погляди античності замінені християнськими догмами, з яких не витікала ідея всеєдності. Більше того в Середньовіччі на основі теологічних поглядів і переконань у науці і суспільному світорозумінні відбулося три великих розчленування: 1) душу відділили від тіла; 2) ідеальне від матеріального; 3) у земному світі розчленували дві стихії — суспільство і природу Землі. Втрата людиною і суспільством розуміння єдності оточуючого світу і своєї єдності зі світом у подальшому посилилась з диференціацією науки та відомчим характером освоєння природи. На основі християнських догм, що завбачували три великих розчленування і відводили природі супідрядну роль, сформувалася сучасна життєва ідеологія суспільства, в якій природі, «природному» відводиться другорядна роль. У цей же період почала формуватися сучасна економіка як економіка екологічної вседозволеності.

Лише в епоху Відродження ідея всеєдності знову одержує розвиток і, перш за все, у трактатах М. Кузанського. Однією з тем його трактатів було вчення про «єдине»: *попередне свідчить про передіснування цілого, «різноманітність говорить про єдине, що лежить у її основі», «начало» висвічується в усьому, залишаючись недосяжним і саме через те воно всьому передує, «через приналежність до Універсуму кожна річ перебуває в кожній»* [8].

Значний унесок в розвиток учення про всеєдність уніс Дж. Бруно. Він розвивав ідеї неоплатонізму, особливо уявлення про єдине начало і світову душу як рушійні сили Всесвіту. Продовжуючи розвивати геліоцентричну теорію М.Коперніка, Бруно сформулював ідею про безмежність природи та безмежну множину світів у Всесвіті. Вищою субстанцією у вченні Бруно була «монада монад», або Бог; як ціле, вона проявляється в усьому одиничному — *«Все — в усьому»*. Ці погляди аналогічні поглядам неоплатоніків — пантеїзму, відповідно якому Бог є безособове начало, розмите в усій природі.

У Новий час ідея всеєдності одержала розвиток, перш за все, у роботах французьких матеріалістів XVIII ст. — Дідро, Гельвецій, Гольбах і ін. Особливе місце серед них займає Поль Гольбах. У своїй роботі «Система природи» він пише: *«Природа в найширшому розумінні цього слова є велике ціле, що виникає від поєднання різних речовин, їх різних сполучень і різних рухів, які ми спостерігаємо у Всесвіті»* [6, с.12].

Ідея всеєдності прямо або опосередковано вивчалась у німецькій класичній філософії — І.Фіхте, І.Кант, Г.Гегель, Ф.Шеллінг, Л.Фейєрбах та ін. Історичною заслугою німецької класичної філософії є те, що вона поставила з усією повнотою проблему про взаємні зв'язки та взаємні переходи явищ природи, про розвиток природи, сприяючи цим перебудові природознавства на нових наукових засадах. Найбільш значимий вклад у розробку ідеї всеєдності вніс Г.Гегель. У роботі «Філософія природи» він пише: *«Природа є в собі певне живе ціле»*. І далі: *«Ми повинні розглядати природу як систему сходин, кожна з яких з необхідністю витікає з другої і є найближчою істиною тієї, з якої вона витекла»* [7, с.39, 33].

У «Науці логіки» Гегель розкрив основні принципи діалектики, що уявляє собою єдність учення про буття з вченням про пізнання. У своїх роботах Гегель розкрив сутність діалектичної єдності всезагального, особливого, одиничного. У нього всезагальне — найбільш змістовне.

До розробки ідеї всеєдності притаманна і українська філософія XVIII ст. в особі Г.Сковороди. Філософське вчення Сковороди виходить з ідеї трьох «світів»: макрокосму, або Всесвіту, мікрокосму, або людини, і третьої «символічної реальності», що зв'язує великий і малий світ і ідеально їх в собі відображає. У тлумаченні Бога Г.Сковороді притаманний пантеїзм.

Значне місце ідея всеєдності займає в російській релігійній філософії XIX-XX ст. (В.Соловйов, П.Флоренський, С.Булгаков, Л.Карсавін, С.Франк, М.Лосський та ін.). Ця філософія як ніяка інша може іменуватися філософією Всеєдності. Провідне місце в творчій спадщині російської релігійної філософії XIX-XX ст. посідають роботи В.Соловйова, в яких він заклад основ вчення про всеєдність як первопочаток і кінцеву мету світового розвитку. Принцип єдності всіх «царств» Всесвіту: астрального (зоряного), рослинного, тваринного, людського, на думку В.Соловйова, закладений у вихідних первопочатках сущого, що розвертається в систему всеєдності: *«Всяке приватне життя обіймається буттям всезагальним...»* І далі: *«Воістину все і вся існують разом, відокремлене існування не є істинним...»* [8, с.117, 126]. *Людство* за переконаннями В.Соловйова, є єдиний організм, єдина істота, яка і являється суб'єктом історичного розвитку.

Особливе місце в розвитку вчення про всеєдність займає російський космізм — науковий напрям кінця XIX початку XX ст. У російському космізмі виділяються три течії: 1) природничонаукова; 2) релігійно-філософська; 3) поетично-художня. Природничонаукові аспекти космізму розроблялись Н.Умовим, В.Вернадським, К.Цюлковським, М.Холодним, О.Чижевським. У працях цих учених розвиваються положення нової наукової картини світу на основі ідеї всеєдності. У російському космізмі відроджується космоцентризм стародавніх греків, але вже на новому діалектичному рівні на основі нових наукових відкриттів XIX–XX століть. До цих відкриттів слід віднести і нові уявлення про цілісність

природи, розроблені зарубіжними і вітчизняними природознавцями — О.Гумбольтом, К.Ріхтером, Л.Мечниковим, О.Воєйковим, В.Докучаєвим, Д.Анучиним та ін. Плодотворними ідеями російського космізму була ідея біосфери та ноосфери (В.Вернадський), космічних ритмів (О.Чижевський), міжпланетних польотів (К.Ціолковський) тощо. Розробляючи концепцію ноосфери, В.Вернадський відчував, що в природі є «дещо», що не може бути зведено тільки до енергії та матерії. Він шукав поняття, яке б могло визначити це «дещо». Таким поняттям із часом у російській та зарубіжній філософії стало поняття «душа». Тим самим російський космізм зробив важливий крок до зближення матеріального та ідеального, матеріалізму та ідеалізму. Душа і космос — однопорядкові величини. Тільки на рівні космосу зникає різниця між внутрішнім і зовнішнім, тілесним і духовним. Дім людини — космос, а сама людина — не сторонній спостерігач життя космосу, а її складова. Це теж витікає із вчення космістів. Учення космістів стало першою передумовою створення концепції єдності і цілісності всіх рівнів буття вселенського і земного.

Роботи російських космістів стали найбільш значними філософськими дослідженнями принципу всеєдності у ХХ ст. У подальшому ця проблема активно не розроблялась. На це були свої причини. Науково-технічний прогрес кінця ХІХ — початку ХХ ст. в енергетиці, хімії, машинобудуванні вселили в суспільство надмірний оптимізм щодо свого майбутнього і віру в невичерпні можливості науково-технічного прогресу. З одного боку, наука стала одержувати соціальні замовлення переважно на прикладні винаходи, з іншого — аж до 50-х років, до виникнення загрози екологічної кризи суспільство не відчувало нагальної потреби в подальшому вивченні своєї діалектичної єдності з оточуючим світом, своєї ніші в світі земному і вселенському і свого вселенського призначення. Однак і після цього Всеєдність як загальнонаукова і філософська теорія активно не розроблялась.

3. Всеєдність як наукова категорія і реальність

Онтологічно всеєдність — властивість оточуючого світу, що характеризується повною взаємопроникнутістю і одночасно взаємо роздільністю елементів цілого. Такий стан цих елементів цілого і стан цілого загалом можна визначити як стан «незлитності — нерозчленування». «Світ — єдиний, виниклий із сукупності всіх речей» (Геракліт).

Одночасно всеєдність — це і первісний принцип організації всіх сфер буття оточуючого світу. Глибинний смисл Всеєдності — цілісність світу. Всеєдність робить світ цілісним. Лише за умови цілісності у світі може відбуватися самодія законів природи, що робить світ здатним до саморуху. Слід виділити, чотири аспекти єдності оточуючого світу: 1) субстратну єдність; 2) еволюційну єдність; 3) процесуальну єдність; 4) структурну єдність.

Субстратна єдність. Світ матеріальний. Матерія — універсальна субстанція, з якої сконструйований світ. Безпосередньо матерія проявляється у вигляді речовини різних видів, з яких і конструюються матеріальні системи. Таким чином, субстратна єдність світу проявляється в його матеріально-речовій єдності.

Еволюційна єдність. Якої б гіпотези походження Всесвіту ми не дотримувалися, неминуче витікає, що Всесвіт утворився з протоматерії, з якої формувалися метagalактики, з яких, у свою чергу утворювалися галактики, в межах яких виникали зіркові системи кожна зі своєю системою планет, астероїдів і комет. На планетах земного типу потенціально можливі три етапи еволюції: 1) абіотичний — формування тіла планети; 2) біотичний — виникнення і розвиток життя; 3) соціальний — виникнення мислячих істот і культури як універсального соціального феномена. У цьому еволюційному процесі є певна послідовність і єдина направленість еволюційного процесу. Спільність алгоритму і направленості еволюційного процесу для складових Всесвіту свідчить про їх еволюційну єдність.

Крім того, еволюційна єдність світу проявляється в технології виникнення «нового»: «нове» виникає не в результаті знищення «старого», а в результаті еманациї — витікання «нового» зі «старого». При цьому «старе» не знищується, а занурюється в глибину сутності, втрачаючи лише свою очевидність. Звідси еманация — не лише акумуляція еволюційних надбань, але і розширення і поглиблення Всеєдності. В.Соловйов відзначав: *«Накінець, позитивний зв'язок поступових царств у тому, що кожний тип (і чим далі, тим повніше) охоплює собою, або включає в себе нижчі, так що світовий процес не є тільки процес розвитку і досконалення, але і процес збирання Всесвіту»* [9, с. 40-41].

Процесуальна єдність. Відповідно третьому закону механіки, всяка дія викликає протидію, що рівна по силі дії і зворотній по напрямку. Така супідлеглість дії і протидії властива не лише механічним системам — вона є всезагальною.

Дія і протидія, або, іншими словами, прямий і зворотній зв'язок, формують «механізми прямого і зворотнього зв'язку», які проявляються на всіх ієрархічних рівнях оточуючого світу. Схема дії цих механізмів така. Обурення, що виникло в першій системі поширюється радіально і викликає зворотню дію (протидію) других систем. Ця протидія направлена не лише на вихідну систему, але і на нові системи. Таким чином, обурення, що виникло в першій системі може пробігти значну ділянку оточуючого світу або весь Всесвіт, що залежить від енергії першопоштовху. Таке явище можна назвати явищем «відлуння», або явищем «дзеркального відображення», оскільки будь-яка дія системи повертається до неї у вигляді протидії. Звідси, оточуючий світ це не лише сукупність матеріальних об'єктів, а й густа сітка прямих і зворотних зв'язків, що роблять світ безмежно рухливим і цілеспрямованим. *«Красота світу, що проявляється в «універсальному зв'язку» всього суцього, виявляє внутрішню стрункність творіння»* [10, с.62]. Всезагальний зв'язок, яким скутий оточуючий світ, носить харак-

тер спряжності. Спряжність — це такий вид зв'язку, при якому об'єкти, взаємодіючи, змінюють один одного. Отже, світ спряжний і спряжність (агрегованість) спосіб його існування.

Другий прояв процесуальної єдності світу пов'язаний з тим, що універсальною формою руху у Всесвіті (матерії) є кругообіги. Всі перетворення в оточуючому світі здійснюються в процесі кругообігів речовини, енергії, інформації.

Структурна єдність. Цей аспект єдності оточуючого світу проявляється в його системній єдності. Оточуючий світ (Всесвіт) — це система систем. Як і всяка система, Всесвіт ієрархічний, а це значить, що в ньому, по-перше, проявляється послідовна структурна і функціональна супідрядність, а по-друге, кожний об'єкт оточуючого світу має свою просторову нішу і своє функціональне призначення. Звідси витікає, що в ієрархії Всесвіту, немає дрібниць — усе має своє призначення, і що в ньому не може бути абсолютної свободи, оскільки все в ньому перебуває у взаємозв'язку і взаємозалежності. Не буде перебільшенням сказати, що всеєдність — перша умова і перша засада упорядкованості світу та його складових. Саме всеєдність лежить в основі вселенського світопорядку.

Єдність світу на рівні тонких матерій і тонких енергій. Ми живемо не лише у світі «грубих» (зримих) матерій і енергій, а й у світі «тонких» (незримих) матерій і енергій. Карл поппер у всесвіті виділяє три рівні, три світи — фізичний, ментальний (чуттєвий), мислетворчий. Отже всеєдність повинна проявлятися і проявляється на всіх трьох рівнях, в усіх трьох світах — як єдність матеріально-речова, енерго-інформаційна і духовна. У даному випадку під духовною єдністю розуміється існування єдиного світового емоційно-чуттєвого і мислетворчого поля. Крім того, структурна і процесуальна єдність світу обумовлює його «наскрізну» єдність: єдність матеріального і ідеального, тілесного і духовного. Варті уваги з цього приводу слова ф.Шеллінга: «природа повинна бути видимим духом, а дух — невидимою природою».

Принцип Всеєдності обумовлює розмитість границь в оточуючому світі, у тому числі між живим і неживим. «У Бога немає мертвих, у Бога всі живі» — так говориться в одному з християнських постулатів. Принцип всеєдності обумовлює невіддільність всіх сфер земного і вселенського буття, робить тканину буття єдиною і нероздільною. Крім цього, дякуючи всеєдності в оточуючому світі формується два просторових поля — єдине субстратне поле і єдине процесуальне поле, в яких проявляється самодія законів природи. Наявність субстратного і процесуального полів та самодія законів природи роблять світ самодостатнім.

Всеєдність і закони природи. Оскільки всеєдність — це і властивість світу і принцип його упорядкування, вона (всеєдність)прямоабоопосередкованознаходитьвідображення в багатьох загальних законах природи. Так, наприклад, закон збереження маси і закон збереження енергії можуть проявлятися тільки в умовах континуальності — взаємозв'язанності оточуючого світу. Закон всесвітнього тяжіння свідчить про те, що всяка маса притягає інші маси, що можливо в умовах цілісності світу, в умовах єдиного процесуального поля. Закон Геккеля-Мюллера в біології (живі організми в процесі свого ембріонального розвитку «пробігають» всі стадії еволюції життя на Землі) підтверджує еволюційну всеєдність живого. У якості підтвердження еволюційної всеєдності живого можна розглядати і генетичні коди живих видів. Але найбільш переконливим свідченням всеєдності оточуючого світу є теорія відносності А.Ейнштейна. Згідно положень теорії відносності, простір і час не можна розглядати у відриві один від одного, оскільки вони разом утворюють єдиний просторово-часовий 4^х-мірний контініум. Особливим підтвердженням всеєдності світу в теорії відносності є формула повної енергії тіла:

$$E = M C^2, \text{ де}$$

E — повна енергія тіла;

M — маса тіла;

С — швидкість світла.

Формула говорить про можливість переходу енергії в масу і маси в енергію, тобто про можливість кругообігу, конверсії енергії і маси, що, на нашу думку, стверджує цілісність світу і наявність в ньому єдиного процесуального алгоритму. Формула повної енергії тіла свідчить і про інше: закон збереження маси і закон збереження енергії є по суті одним законом — законом збереження маси і енергії. Важливим положенням теорії відносності і переконливим підтвердженням принципу всеєдності є положення про невіддільність (єдність) простору, часу і матерії. Раніше вважали, що якби із Всесвіту зникла вся матерія, то простір і час збереглися б. Теорія ж відносності стверджує, що разом з матерією зникли б простір і час.

Література

1. Сидоров В. Мост над потоком. / Сидоров В. // Москва. — 1998 — №4. — С.7–78
2. Рюле О. Хлеб для шести миллиардов / Рюле О. — М.: Прогресс, 1965. — 261 с.
3. Homo Sapiens против hoto technocraticus. — К.: Лыбидь, 1991. — 175 с.
4. Олдак П.Г. Колокол тревоги / Олдак П. — М.: Политиздат, 1990. — 157 с.
5. Померанц Г. Диалог наций на грани веков / Померанц Г. // Литературная газета. — 1994. — 9 октября.
6. Гольбах Поль. Система природы. / Гольбах Поль. — М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. — 456 с.
7. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Т.2. Философия природы. / Гегель Г. — М.: «Мысль», 1975. — 695 с.
8. Коган Л.А. О черновых записках — размышлениях В.С.Соловьева / Коган Л.А. // Вопросы философии. — 2000. — №10. — С.112–127.

9. Кувакин В.А. Философия Вл.Соловьева / Кувакин В. — М.: Знание, 1988. — 64 с.

10. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения / Горфункель А. — М.: Мысль, 1980. — 368 с.

Маца К.А. Принцип Всеединства в системе современных научных теорий.

В статье рассматривается принцип Всеединства, который обуславливает целостность и сопряженность окружающего мира, а также сущность субстратного, эволюционного, структурного и процессуального единства мира.

Ключевые слова: всеединство, целостность, сопряженность, взаимосвязь, коэволюция.

Matsa K.A. Unanimity of views principle in the system of contemporary scientific theories

This article considers the unanimity of views principle that indegriety and contingency of the surrounding world as well as the essence of the substrate, evolutionaty, structural and procedural unity of the world.

Key words: unanimity of views, indegriety, contingency, inter-connection, coevolution.

Надійшла до редакції 17.03.2010 р.